

Kristin Surak: Gästarbetare: en klassificering

[Ur *New Left Review*, november-december 2013. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

För lite drygt ett sekel sedan tillträdde en ung Max Weber sin första professur i Freiburg med att hålla en mycket politisk inledningsföreläsning där han anmodade publiken att följa honom till rikets östra gränstrakter. Där beskrev han hur junkrarna använde sig av polska säsongsarbetare – folk med ”underlägsen fysisk och intellektuell levnadsstandard” som hämtades för att arbeta på fälten med sockerbetor. Detta ”myller av nomader som rekryterats av ombud i Ryssland, och som på våren korsar gränsen i tiotusental och lämnar igen på hösten” såg ut att vara önskvärda, ”eftersom man genom att anställa dem kan spara in på arbetarbostäder, på låga löner, sociala åtaganden och dessutom på grund av att deras osäkra situation som utlänningar placerar dem i godsägarnas händer.” Men dessa ”olönsamma kolonier av svältande slaver” understödde ett utlevat, arbetsintensivt produktionssystem och utgjorde i grund och botten en ”sidoeffekt av det gamla preussiska junkerdömetets dödskamp”. Nybörjaren fortsatte med att samla publiken bakom uppmaningen att ”den tyska rasen borde få skydd i landets östra delar, och statens ekonomiska politik *borde* anta utmaningen att försvara det.”¹

Ett århundrade senare har den sorts rasistiska chauvinism som Weber ogenerat gav uttryck åt blivit omodern, men inte de grundläggande frågor han ställde: att arbetsgivarna föredrar tillfälliga migrantarbetare som en billig arbetskraft som går att utnyttja, nätverk av mellanhänder som transporterar dem över gränsen, farhågor för att dessa arbetare understöder omoderna industrier eller hämmar en ekonomisk modernisering, och – kanske speciellt – oro för att utlänningar ska bryta ner nationen. Efter Andra världskriget skulle tyskar inte längre tala om ”myller av nomader” utan ”gästarbetare”, en uppiffad version av nazisternas omskrivning *Fremdarbeiter*. Men fenomenet är mycket mer utbrett. Idag har mer än 50 länder program för tillfälliga migrantarbetare: statligt organiserade system för att importera utländska arbetare som tillåts komma in på tillfällig basis för att arbeta, och med begränsade eller inga möjligheter att förändra sin ställning. Ändå har dessa system givit upphov till få jämförande analyser. Det finns gott om undersökningar av enskilda program, med vanligtvis små – två till tresiffriga – fallstudier. Men deras utveckling under hela 1900-talet och över hela jordklotet återstår att analysera.²

En inledande undersökning av detta område kan vägledas av fem frågor. För det första, vilken plats har gästarbetare haft i det globala flödet av migrantarbetare sedan slutet av 1800-talet? För det andra, vad är det specifika i gästarbetarprogram? För det tredje, vilka motsättningar kan – som i så stor del av samhällslivet – betraktas som inneboende i dem? Vilka sorts typer kan vi använda för att förstå dem? Vart är de på väg?

Migranter eller gästarbetare?

2010 räknade Förenta Nationerna med att det fanns omkring 214 miljoner internationella migranter i världen, varav cirka hälften var migrantarbetare. Av de sistnämnda var nästan 20 miljoner gästarbetare – enligt FN:s beräkningar något mer än antalet flyktingar.³ Även om 20% är en betydande

1 Max Weber, ”The Nation State and Economic Policy”, i Weber, *Political Writings*, Cambridge 1994, s 1-28.

2 Två undantag till regeln om små antal är Cindy Hahamovitch, ”Creating Perfect Immigrants: Guestworkers of the World in Historical Perspective”, *Labour History*, vol 44, nr 1, 2003, som ger en bred historisk överblick men drar för att dra analytiska slutsatser, och Martin Ruhs, *The Price of Rights: Regulating International Labour Migration*, Princeton 2013, som prövar hypoteser om förhållandet mellan invandrares rättigheter och parametrarna i programmen för arbetarinvandring, brett definierade, men begränsar sin analys till dagsläget.

3 Manolo Abella, ”Policies and Best Practices for Management of Temporary Migration”: uppsats som presenterades vid Internationella symposiet om internationell in- och utvandring och utveckling, FN:s sekretariat, Italien 2006, s

andel, så är det ändå en klar minoritet. Det verkar därför logiskt att anta att gästarbetarprogram utgör en ganska specialiserad, kanske till och med i viss mån atypisk, undergrupp inom det mer omfattande fenomenet med världsomspännande arbetsinvandring.

Men den statistiska fördelningen mellan gästarbetarscheman och migrantarbetare döljer deras strukturella förhållande som är det omvända. Det som i typfallet gör invandrare ekonomiskt önskvärda för arbetsgivarna – deras ödmjuka formbarhet som rättslösa utomstående som utför de ovärdiga uppgifter som de infödda undviker – är just de egenskaper som gör dem icke önskvärda som samhällsmedlemmar.⁴ Om vi tar denna paradox som utgångspunkt för att analysera mönster för in- och utvandring från och med den moderna nationalstatens framväxt i slutet av 1800-talet, så skulle man kunna dra slutsatsen att en eller annan sorts gästarbetarprogram nästan per definition i typfallet är den idealiska lösningen: de är ämnade att uppnå det första (formbara arbetare) utan att dra på sig det andra (oönskade medlemmar). I ljuset av detta kan de mindre ses som en undergrupp av invandrare i bredare mening än som den regel utifrån vilken undantagen ska förklaras. Nämligen att nationalstaten vid vissa tillfällen under sin ekonomiska utveckling, i egenskap av vaktmästare åt kapitalet och folken, kommer att kalla in invandrare som extra arbetare men försöka stöta bort dem som beständiga inkräktare.

Avvikelser från detta mönster kan så delas in i tre sorters undantag. Det första är nybyggarsamhällen där det finns så gott om mark och så ont om arbetare att invandring är ett villkor för att kunna bygga upp en nationalstat som sådan. De mest framstående fallen är USA och det brittiska imperiets ”vita samväldesriken”, Kanada, Australien och Nya Zeeland, där de infödda befolkningarna utrotades eller kuvades under västvärldens expansion utomlands. Det andra är länder där övergripande demografiska brister hotar att skapa en absolut brist på arbetskraft och/eller militär svaghet i en konkurrenskraftigt strategisk omgivning. Även här behövs medlemmar och de tvingas inte att återvända. Den franska tredje republiken hemsöktes av militära nederlag och en tidigt insättande demografisk omvandling, och försökte övervinna sin numerära underlägsenhet gentemot Tyskland genom att välkomna invandrare för att bemanna sina tunga industrier. Koloniala imperier utgjorde ett tredje sorts undantag: invandrare kunde ta sig in i moderlandet med avsevärda rättigheter, som utländska undersåtar till Kronan, utan skyldighet att återvända. Invandringen till Storbritannien, Frankrike och Nederländerna från kolonierna efter kriget, eller invandringen från Korea till Japan före kriget är exempel på detta. Givetvis har det funnits gästarbetarprogram i alla dessa tre undantag, men de har varit avsevärt mindre betydelsefulla.

Staten träder in

Gästarbetare är utländska arbetare utan garantier för att få bo permanent i landet som utnyttjar dem, men är icke desto mindre en speciell sorts tillfälliga invandrare. Det blir uppenbart om vi tittar tillbaka på det typiska mönstret för hur de användes under en stor del av 1800-talet. Den kapitalistiska produktionen på Marx’ tid – och efter det – och så livfullt visat av honom, var beroende av grupper av arbetare i utkanten av storstädernas ekonomier, ”industrins reservarmé”, för att säkerställa

4-6. Den innehåller detaljer om de betydande definitionsmissiga och mätsvårigheterna att slå fast antalet gästarbetare globalt. Siffrorna här bygger på en ungefärlig beräkning som grundar sig på siffror som samlats in av centrumet *Migration News* vid University of California, Davis. 2008 hävdade OECD att det fanns 2,3 miljoner tillfälliga utländska arbetare, till viken man kan lägga 1,6 miljoner i Singapore, Hong Kong och Taiwan. De spirande programmen för tillfälliga migrantarbetare på andra ställen i Sydostasien – till största delen försök från regeringarna att kontrollera de strömmar som redan existerar – har lagt till omkring en miljon gästarbetare var i Thailand och Indonesien. Gulfstaterna får vågskålen att tippa över med sina ungefär 13 miljoner gästarbetare.

4 Aristide Zolberg pekade på denna paradox i sin omfattande historiska forskning om statens roll för att reglera strömmar över gränserna.. Se Zolberg, ”Global Movements, Global Walls: Responses to Migration, 1885-1925”, i Wang Gungwu, red, *Global History and Migration*, Boulder 1996, s 294. Mycket bredare välkomstmattor rullas givetvis ut för invandrare som tar högutbildade jobb, inklusive större rättigheter och vägar till permanent uppehållstillstånd eller medborgarskap.

flexibla produktionskostnader, hålla ner lönerna under affärscykelns uppgångar och minska lönekostnaderna vid dess nedgångar.⁵ I det viktoriaiska England var det irländarna som tillhandahöll dessa reserver. Men i ännu mer perifera områden på en expanderande världsmarknad, speciellt där plantageekonomier upprättades, måste invandrare ofta importeras från mycket längre bort för att fylla fälten och tillhandahålla de nödvändiga reserverna.

Denna efterfrågan gav upphov till den så kallade kulihandeln, som inleddes i kölvattnet på slaveriets avskaffande. Här organiserade det privata kapitalet strömmarna av arbetskraft, och de offentliga myndigheterna spelade som mest en något reglerande roll. Nätverk av handelsföretag och bemanningsmäklare fyllde skepp med mänsklig last i Guangzhou, Madras och Calcutta och avgick till Västindien, Nordamerika, Sydostasien och de brittiskstyrda delarna av Afrika. Imperiets beroende av kontraktsanställda arbetare i gruvorna och på plantagerna i Sydostasien skulle sträcka sig in till början av 1900-talet, och sköttes av mellanhänder och arbetsgivare som helt enkelt förnyade kontrakten om skulderna inte var betalda. Under denna period hade staterna ännu inte utvecklat någon infrastruktur för övervakning, och de formella invandringsreglerna var minimala. Illegal invandring – som senare skulle bli en central fråga för utarbetandet av politiken – hade föga betydelse.

Detta relativt öppna system, som drevs av den primitiva ackumulationen i periferin, började förändras mot slutet av 1800-talet. Den ekonomiska nedgången för plantageproduktionen, tillsammans med att det gradvis infördes restriktioner för kontraktsanställningar, ledde till en nedgång för kulihandeln samtidigt som moderländerna började införa ökad kontroll av sina egna gränser. Det fanns fortfarande behov av tillfälliga migrantarbetare, men – och det var en avgörande förändring – det skulle organiseras och övervakas av staten. Laissez faire lämnade plats för regleringar. Även om det är ett konstant drag hos kapitalismen, leder arbetsgivarnas efterfrågan på arbetare som kan exploateras inte ensamt till gästarbetare. Det är staten som skapar dem, genom att på samma gång sanktionera att de kan korsa gränsen och säkerställa att deras vistelse blir kortvarig.

De dubbla drivkrafter som ligger bakom de moderna gästarbetarsystemen är regeringens beskydd av både ekonomin och nationen. Staten kan övervaka kapitalets krav på ett tillflöde av billig och flexibel arbetskraft, men kan sällan behandla folket i vars namn den härskar på ett sådant sätt. Utlänningar är lättare att reducera till enbart arbetskraft. För att maximera den ekonomiska användbarheten och samtidigt minimera samhällskostnaderna kan deras inträde kontrolleras, avresan övervakas och anställningsalternativen begränsas. Så fort det finns en byråkratisk apparat som kan genomdriva invandringsregler är detta funktioner som staten kan ta på sig. Och när arbetarna blir väljare, fackföreningarna påverkar arbetsmarknaden och det införs föreskrifter om offentlig välfärd, blir dessa funktioner angelägna.

Tyskland är symboliskt för denna utveckling. Den ekonomiska tillväxten förvandlade massutvandringen från Tyskland till Nordamerika i mitten av 1800-talet till massinvandring, kompletterad med import av arbetare, till största delen från polska områden, i slutet av seklet. 1886 stängde Bismarcks fälttåg mot Polen under en kort tid gränsen i öster, men efter påtryckningar från junkrarna öppnades dörrarna snart efter en informell överenskommelse att arbetarna skulle återvända hem under vintern. Det sattes upp begränsningar för i vilka områden och på vilka industrier utlänningar kunde arbeta, men övervakningen och tillämpningen låg till en början i händerna på arbetsgivarna och inte regeringen. Staten stod kvar vid sidan om medan ekonomiska krafter styrde flödet. Mellanhänder med nätverk som sträckte sig långt in i Ryssland rekryterade arbetare, medan arbetsgivarorganisationer – inte den tyska eller preussiska staten – utfärdade ”id-kort för arbetare” och tog ut avgifter från invandrarna för att sköta om återresan efter säsongen. 1913 arbetade omkring 300.000 polacker i gruvorna i Ruhrområdet, och nästan en miljon utländska arbetare jobbade i Preussen. Produktionen av sockerbeter var så beroende av Webers ”kolonier av svältande slaver” (de utförde nästan två

5 Marx, *Kapitalet*, band 1, kapitel 23, på marxists.org.

tredjedelar av jordbruksarbetet i Preussen) att Berlin trots främlingsfientlig oro var ovillig att reglera dem av rädsla för att skada industrin.⁶

Detta varade inte länge. När staten ökade sitt grepp om rörligheten över gränserna efter Första världskriget omformades dessa massiva överföringar. Weimarrepubliken behöll de pass- och visumbestämmelser som hade införts under kriget, upprättade officiella rekryteringsbyråer i sändarländerna och inrättade regeringsorgan för att reglera arbetsmarknaden. Fackföreningarnas klagomål bemöttes med statliga kvoter för antalet utläningar som fick tillåtelse att arbeta i speciella industrier, och visum utfärdades bara om det var bekräftat att det var brist på arbetskraft. Under den stora depressionen var arbetsgivarna tvungna att ansöka om tillstånd för att anställa utländska arbetare, som fick stora svårigheter att få visum efter fem år och straffades om de stannade kvar. Så såg den omvandling ut som var allmän inom ekonomierna i väst under denna period. Gästarbetarna föds när det inte längre räcker att tala om arbetsgivare och arbetstagare och arbetsförmedlare som knyter samman dem, utan när ännu en part – arbetsarrangören, eller staten – tillkommer för att styra flödena och säkerställa gränsen mellan infödda och utläningar.

Motsättningar

Vilka är den utmärkande dynamik som finns mellan de parter som utgör gästarbetarregimerna? För arbetsgivarna är gästarbetarna en behändig arbetskraftsreserv som man enkelt kan göra sig av med och som har fördelen att hålla ner lönerna. Migrantarbetare är oftast ”målriktade arbetare” som hoppas få ihop mer än de skulle i de fattigare regioner som de kommer från för att uppnå avgränsade men inte oföränderliga mål hemma: ett hus, en jordlott, ett litet företag, skola åt sina barn. Mellanhanden som sätter de två i kontakt med varandra gör profit på handeln med arbete. För staten är kalkylen mer komplicerad, ty den står som politisk vakt åt kapitalet med en livsviktig del i den ekonomiska utvecklingen, och som ett förkroppsligande av den nationella legitimiteten för den befolkning i vars namn den härskar. Både väljare och arbetsgivare kanske vill växa, men medborgarna vill ha också ha materiell och psykologisk trygghet. Stabila arbeten, sociala förmåner och traditionella identiteter spelar roll för dem, vilket det inte gör för kapitalet. Staten har inte råd att bortse från dem, och statstjänstemän kan faktiskt piska upp oro över dem. Medan arbetsgivarna föredrar att logiken i affärscykler eller andra ekonomiska tillfälliga faktorer ska avgöra flödena, med bara lite annan omsättning av arbetsstyrkan, kan staten ha ett intresse av att hindra att tidens gång och assimilering nöter bort gränsen mellan dess infödda befolkning och ”andra”, som kanske kan bidra till men inte otillbörligt dra fördel av ”våra” gemensamma tillhörigheter, och än mindre befläcka nationens renhet.

Spänningarna mellan dessa olika tidsmässiga logiker, som delvis kan sammanjämkas men aldrig sammanfaller helt, visar sig nästan alltid under tillämpningen av gästarbetarprogrammen. De bestäms i sin tur av en tredje, mer grundläggande motsättning – en framåtsträvande kraft hos migrationsströmmarna själva. Mellanhänderna som transporterar arbetarna över gränsen gör det oftast för att göra en vinst, som i början tas från arbetsgivarna när efterfrågan är större än tillgången, och därefter från invandrarna när transportlederna blir väl använda och tillgången är större än efterfrågan. Migrantarbetarna som betalar av sin skuld kommer att försöka förlänga sin anställning tills de har fått ihop några besparingar, samtidigt som inverkan av fortsatt invandring och penningförsändelser hem kan höja målet de siktar på. I frånvaro av statlig övervakning går dessa motsättningar att se i kulihandeln. De flesta kulis hade kontrakt på fem års arbete plus återresa hem. Men i många fall hoppade de över hemresan. Av de kineser som rekryterades för att bygga järnvägar,

6 Bl a: Knuth Dohse, *Ausländische Arbeiter und bürgerlicher Staat: Genese und Funktion von staatlicher Ausländerpolitik und Ausländerrecht*, Königstein 1981, s 32-34; Imre Ferenczi, *Arbeitslosigkeit und die internationalen Arbeiterwanderungen*, Jena 1913, s 72-74; Klaus Bade, ”Labour, Migration and the State: Germany from the Late 19th Century to the Onset of the Great Depression”, i Bade, red, *Population, Labour and Migration in 19th and 20th-Century Germany*, Hamburg 1987, s 59-86.

skörda bomull och gräva gruvor i USA återvände bara hälften – en nivå som är jämförbar med många invandrare till USA från Europa. Omkring 90% av de indiska arbetare som skickades till Västindien stannade kvar.⁷

Klassificeringsformer

Dynamiken med tre vägar och de motsättningar som dessa ger upphov till är formella egenskaper, en abstrakt struktur, hos varje gästarbetarregim. Men hur är det med dess konkreta variationer? Vid en genomgång av de program som anammats i olika delar av världen kan fem huvudformer urskiljas, på grundval av var och i vilken omfattning gästarbetare används på arbetsmarknaden.

1. Kärnindustriell. Den första är representativ för det tidigaste och mest långvariga av alla gästarbetarprogram, som under mer än ett sekel har tillhandahållit huvuddelen av arbetskraften i Sydafrikas viktigaste industrisektor. Guldgruvorna i Rand, som upptäcktes 1886, bestod av fyndigheter som – med kanadensiska och australiensiska mått – var av låg kvalitet och var svåra att komma åt, men som tack vare billig, lättillgänglig arbetskraft förvandlades till en hörnsten i den sydafrikanska ekonomin. 1897 skrev Boer-regeringen i Transvaal under en överenskommelse med Portugal om att gruvkammaren skulle importera arbetskraft från Moçambique för att bemanna gruvschakten enligt ett roterande schema utan att befolkningen i de regioner som skickade arbetare skulle minska. För att lindra den hårda konkurrensen om arbetarna gav fördraget gruvorna befogenhet att upprätta anställningskontor och ett nätverk av rekryteringsbyråer och transportleder, inklusive mer än 250 mil vägar som nästan inte lämnade något av landsbygden i inlandet orörd. När Storbritannien erövrade Transvaal förlängde kolonialregeringen avtalet och förhandlade igenom successiva förändringar. Efter självständigheten var Pretoria angelägen om att fortsätta systemet med avtal om import av arbetare, som skulle göra grannländerna – Malawi, Botswana och Lesotho, såväl som Moçambique – ekonomiskt beroende av inkomster som skickades hem av underjordsarbetarna. Med hjälp av teknik som lånats från regimer med straffarbete stängdes migrantarbetarna in i slutna inhägnade områden under hela sin vistelse, vanligtvis ett år eller två, tvingades skicka hem penningförsändelser och hade avskyvärda arbetsförhållanden.⁸

Ännu mer slående är att systemet har fortsatt även sedan apartheid avskaffades, och till och med sedan sektorn minskat i betydelse. Den industriella omstruktureringen på 1990-talet innebar faktiskt att beroendet av gästarbetare ökade. Den kraft som kunde ha säkerställt att systemet togs bort, det nationella gruvarbetarfacket som var en nära allierad till ANC när de tog makten, har bara krävt att det ska reformeras. För sin del har gruvkammaren inte haft svårt att övertyga regeringen om att den sydafrikanska ekonomin är alltför utsatt och beroende av gruvsdrift för att tillåta att man fingrar på status quo.⁹ Samtidigt innebär konkurrensen mellan sändarländerna att försöken att förbättra situationen för deras medborgare utomlands undergrävs, eftersom var och en försöker sluta hemliga överenskommelser för att skaffa sig större andelar – och penningförsändelser – istället för bättre säkerhet för sina medborgare. För varje utländsk gruvarbetare som avskedas sägs tre sydafrikaner upp, vilket innebär att gästarbetare fortfarande utgör mer än hälften av arbetskraften i gruvorna, samtidigt som ungdomsarbetslösheten i Sydafrika är nästan 40%. Det unika i denna kontinuerliga kärnindustriella variant på fenomenet med gästarbetare har inte mildrat dess brutalt utsugande natur, vilket massakern 2012 på strejkande arbetare i platinagruvan i Marikana påminner oss om.

2. Regionalt kompletterande. En andra modell innebär att gästarbetare koncentreras inom en

7 Zolberg, "Global Movements, Global Walls", s 288, 291.

8 Jonathan Crush, "Migration Past: An Historical Overview of Cross-Border Movement in Southern Africa", i David McDonald, red, *On Borders: Perspectives on International Migration in Southern Africa*, New York 2000, s 14-15. R Mansell Prothero, "Foreign migrant labour for South Africa", *International Migration Review*, vol 8, nr 3, 1974, s 384-385.

9 Angående situationen efter apartheid, se Jonathan Crush och Clarence Tshitereke, "Contesting Migrancy: The Foreign Labour Debate in Post-1994 South Africa", *Africa Today*, vol 48, nr 3, 2001, s 49-70.

regional del av arbetskraften. Den gäller också bara vissa yrken, men det övergripande ekonomiska beroendet är mindre. En föregångare var de polska bönder som flyttade till jordbruket i Preussen under kejsaren. Under Andra världskriget vidareutvecklades denna form i USA: de militära mobiliseringarna och den utvidgade industriproduktionen ledde till att jordbruksexperter efterlyste säsongarbetare för att hantera bristen på arbetare i deras ”fabriker på åkrarna”. USA:s regering pressade ett motvilligt Mexiko att gå med på ett bilateralt avtal om import av gästarbetare genom att avstå från att klaga på nationaliseringen av amerikanska oljebolag. Den mexikanska staten framställde för sina medborgare programmet som ett steg mot en modernisering av landet, och att deltagarna skulle få nya jordbrukstekniker och -utrustning som hjälp till *la familia mexicana*. Under Braceroöverenskommelsen från 1942 blev i detta fall USA:s regering – inte, som i junkrarnas Preussen, de lokala jordägarna – formellt arbetsgivare och garant för de tillfälliga invandrarnas rättigheter.¹⁰ Trots att programmet skulle upphöra inom fem år visade det sig bli populärt bland arbetsgivare i Kalifornien och Texas, som 1947 hade rekryterat mer än 800.000 arbetare på säsongskontrakt som uteslöt möjlighet till naturalisering. Koreakriget drev fram ett förnyande av programmet, som skulle dra in omkring två miljoner *braceros* innan det slutligen upphörde 1964, strax innan en allmän invandringsreform. I dess ställe kom ett utvidgat H-2 tillståndssystem – kontrollerat av Invandrings- och naturaliseringsbyrån istället för Arbetsdepartementet – för att rekrytera utbildade arbetare på tillfälliga kontrakt.¹¹

Typiskt nog för gästarbetarscheman kom det viktigaste arvet från Braceroprogrammet att ligga utanför det, i utvecklingen av en olaglig massinvandring över Rio Grande. Arbetsgivaravgifterna för att anställa via programmet innebar att mexikaner som kom in utan papper fortfarande var den billigaste sortens arbetare.¹² Även om antalet personer som smiter förbi de formella kontrollerna är beryktat svårt att beräkna, så arbetade 1948 omkring 70.000 mexikaner illegalt i USA, och 1952 hade siffran ökat till 1,5 miljoner. I slutet av decenniet hade mer än 3,6 miljoner olagliga invandrare från Mexiko arresterats – mer än dubbelt så mycket som på 1940-talet.¹³

Sådana oavsiktliga konsekvenser har inte minskat aptiten efter tillfälliga utländska arbetare i Washington, där utvidgade gästarbetarscheman utgör en central del i de invandringsreformer som diskuteras just nu. Senaten har redan godkänt ett paket som ska kombinera en ”gränsvåg”, en fördubbling av de elektroniska hindren och antalet agenter för att hindra oönskade att komma in, med en ökning av antalet tillfälliga arbetare som släpps in. Det årliga intaget av yrkesutbildade gästarbetare ska öka till 110.000. Mer kontroversiellt är ökningen av lantarbetare till 120.000 – slutsiffran ska avgöras av en marknadsundersökningsbyrå som ska finansieras med gästarbetarnas avgifter. Republikanerna i representanthuset föredrar ett mer gradvis men bredare tillvägagångssätt med en rad separata lagförslag som skulle gå med på att upp till en halv miljon gästarbetare får komma in. Var och en skulle vara tvungen att tillbringa två månader per år hemma, med minskade löner för att säkerställa att de gör det: 10% av deras totala inkomster ska betalas ut först när de åker hem sista gången. Huruvida någon av dessa versioner med tanke på dödläget i kongressen faktiskt kommer att förverkligas är en annan fråga.

3. *Nationellt kompletterande*. Skilt från detta mönster och ekonomiskt betydligt viktigare är den

10 Deborah Cohen, ”Caught in the Middle: The Mexican State’s Relationship with the United States and Its Own Citizen-Workers, 1942-1954”, *Journal of American Ethnic History*, våren 2001, s 111-115.

11 Kitty Cavalita, *Inside the State: The Bracero Program, Immigration and the INS*, New York 1992, innehåller den mest detaljerade analysen av schemats uppkomst och nedgång.

12 USA:s regering försökte ta itu med de olagliga yrkena genom att ”torka ut *wetbacks*” [*wetback* är en nedsättande beteckning på olagliga invandrare i USA] – arbetare som upptäcktes utan papper togs med över gränsen och fick officiella dokument – en extra resa som de flesta *braceros* snart gjorde. 1949 kom 20.000 gästarbetare in via de formella kanalerna, och 87.000 *wetbacks* fick sitt status legaliserat efter att ha kommit in: Philip Martin, *Promise Unfulfilled: Unions, Immigration and the Farm Workers*, Ithaca 2003, s 47.

13 Philip Martin och Michael Teitelbaum, ”The Mirage of Mexican Guest Workers”, *Foreign Affairs*, november-december 2001, s 122.

nationellt kompletterande variant på gästarbetarprogram som utvecklats i den gamla världen, där bristen på arbetare var stor efter kriget. Länder med gott om kolonier, som Storbritannien, Frankrike och Nederländerna, behövde inte leta efter arbetskraft någon annanstans. (Frankrikes små gästarbetarprogram som sattes upp under Office National de l'Immigration var till största delen utan effekt. Storbritanniens minimala program upphörde efter fem år.) Undersåtarna i deras utländska besittningar släpptes in på arbetsmarknaden med en del rättigheter som infödda, även om dessa dörrar gradvis stängdes från och med 1960-talet och en del frivilliga hemvändarscheman infördes under 1970-talet.

De tysktalande länderna saknade koloniala områden och det var de som tog till egentliga gästarbetarprogram i stor skala. Schweiz och Österrike hade sina egna varianter, men det var Förbundsrepubliken som angav takten.¹⁴ En rad bilaterala överenskommelser på 1950- och 1960-talen lyckades skaffa arbetare från Italien, Grekland, Jugoslavien och framförallt Turkiet. I många fall slog sig länder som kämpade med hög arbetslöshet samman med tyska arbetsgivare för att organisera och främja dessa program, samtidigt som det i Förbundsrepubliken fanns en fullt utvecklad statlig byråkrati med kontor i sändarländerna som fungerade som förmedlare mellan arbetsgivare och arbetare. I slutet av 1970-talet arbetade 2,5 miljoner utlänningar i Västtyskland inom tillverkningsindustrin och tjänstsektorn. Det var ett gästarbetarsystem i nationell skala. I USA uppgick Bracerprogrammet vid sin höjdpunkt aldrig till mer än 0,6% av arbetskraften, medan *Gastarbeiter* i Västtyskland som mest var 11%, nästan tjugo gånger fler i relativa siffror.

I början var ”rotationsprincipen” där arbetare erbjöds kontrakt på ett eller två år, som i Sydafrika, inte bara tomma ord. Omkring 75% av de totalt 19 miljoner som anlände till Förbundsrepubliken återvände till sina hemländer.¹⁵ Men en politik som tillät företag att begära namngivna arbetare uppmuntrade längre anställningstid, och i slutet av 1970-talet hade rotationssystemet brutit samman: mer än hälften av alla gästarbetare hade befunnit sig i landet mer än sex år. Anställningsstoppet vid oljeshocken 1973 innebar att man uppmuntrade men inte krävde att de skulle återvända. För under tiden hade samverkande påtryckningar ökat invandrarnas rättigheter: domstolar begränsade avvisningarna; protester från fackföreningar, kyrkor och välgörenhetsorganisationer lättade på restriktionerna på återförening av familjer; *Kindergeld* [barnbidrag] utvidgades att gälla även nyanlända. Resultatet blev motsatsen till beslutsfattarnas avsikter: även om antalet migrantarbetare minskade, så ökade invandrarbefolkningens storlek. Hur långt detta resultat är från varje samhälleligt samförstånd går att se i Thilo Sarrazins farhågor – en socialdemokratis rädsla – för att Tyskland därmed riskerar att ”tillintetgöra sig själv”. Weber skulle ha delat dessa farhågor. Schweiz, som har flöden av gästarbetare av liknande storleksordning, är inte heller något föredöme för integrering.

4. *Primär*. Oljeshocken 1973 satte stopp för gästarbetarprogrammen i Europa och utlöste en uppseendeväckande inledning av sådana program i Mellanöstern, där Golfstaternas – Saudiarabien, Kuwait, Qatar, Bahrain, Förenade Arabemiraten och Oman – oljeinkomster tredubblades på fem år. Där skulle gästarbetare för första gången i historien inte bara bli en kompletterande utan en primär arbetskraft i de lokala ekonomierna. Före oljeshocken fanns det enligt beräkningarna en miljon utländska arbetare i Golfstaterna. Inom två år hade denna siffra tredubblats. Medan infödda tog plats inom den offentliga administrationen och statliga organ tog utlänningar nästan helt hand om anställningarna i den privata sektorn. Saudiarabiens storlek – dess befolkning på 30 miljoner är nästan dubbelt så stor som de andra Golfstaternas totala befolkning – gör att gästarbetare ”bara” utgör hälften av dess totala arbetskraft, om än 80% av de anställda i den privata sektorn. I de mindre Golfstaterna är beroendet av gästarbetare svindlande högt. I Oman och Bahrain står de för omkring 75% av arbetskraften och 80% av anställda inom den privata sektorn. I Kuwait, Förenade Arab-

14 För utvecklingen av gästarbetarprogram i Schweiz se Hans-Joachim Hoffman-Nowotny, *Das Fremde in der Schweiz: Ergebnisse soziologischer Forschung*, Zürich 2001.

15 Elmar Hönekopp, ”Labour Migration to Germany from Central and Eastern Europe: Old and New Trends”, *IAB Labour Market Research Topics* 23, 1997, s 1.

emiraten och Qatar stiger siffran till 85-95% av arbetskraften och nästan 100% av alla anställda i den privata sektorn.¹⁶

Även om det på 1960-talet talades om fri rörlighet för arbetare i regionen, så innebar den enorma ekonomiska tillväxten att nationsgränserna förstärktes. I mitten av 1970-talet upphävdes visum-tillstånd och möjligheterna för andra araber att naturaliseras. Medan länder som Tyskland och Schweiz hade vänt sig till grannländerna för att hitta gästarbetare för att garantera att de skulle återvända hem, så gick Golfstaterna i motsatt riktning av rädsla för panarabiska krav på att få dela på oljerikedomarna, och de ersatte system med informellt organiserad invandring från arabländerna med ett massivt inflöde av migrantarbetare från Syd- och Sydostasien, en omdisponering som påskyndades av Gulfkriget 1991.¹⁷ Den förändrade rekryteringen åtföljdes av en förändring av organiseringen. Medan flödet av arbetare över gränserna tidigare hade skötts av oljebolag och arbetsförmedlare utvecklade staterna nu en egen administration av det i form av ett sponsor- eller *Kefalasystem*. För att komma in i någon av Golfstaterna måste invandrare sponsras av en arbetsgivare vars namn står deras visum och är den enda person som de kan arbeta för lagligt och som tar juridiskt och ekonomiskt ansvar för arbetaren. Visum vara oftast i två år och kan förnyas men naturalisering är förbjudet. Men de stränga begränsningarna av anställningar under *Kefalasystemet* har mångdubblat antalet illegala invandrare, eftersom alla som inte arbetar för den arbetsgivare som står angiven i hans eller hennes visum bryter mot lagen. Redan i början av 1990-talet var cirka 15% av de utländska arbetarna i regionen illegala. Idag beräknas 30% av gästarbetarna i Förenade Arabemiraten ha dokument med påhittade företag, och 70% av visumen i Saudiarabien säljs på svarta börsen.¹⁸

Kefalasystemet har således inte bara misslyckats med att säkerställa en roterande invandring, utan gör också migranterna särskilt sårbara för att utnyttjas, eftersom varje klagomål kan leda till omedelbart avsked och att hamna på ett plan hem. Den utstuderade rekryteringsindustri som har vuxit upp kring systemet har förvandlat efterfrågeöverskott till tillgångsöverskott och arbetsförhållandena har på motsvarande sätt försämrats. Transport-, pass- och sjukvårdskostnader som tidigare täcktes av sponsorn har överlåtits till ombud som snabbt lämnar dem vidare till migrantarbetarna. Under 1980- och 1990-talen ledde ett massivt inflöde till lönesänkningar och ökade kostnader för avgifter och en ökning av skuldsedlar som migranterna måste arbeta allt längre för att betala av. Ändå är vinsterna för arbetsgivare och mellanhänder av ett status quo där laglighet och olaglighet blandas med varandra ofta en starkare drivkraft än regeringens kontroll: några massdeporteringar genomdrivs inte. Samtidigt stiger den inhemska arbetslösheten, speciellt bland unga, och beräknas vara så hög som 35% i Saudiarabien. Den offentliga sektorn, som är känd för att ha för stora arbetsstyrkor och låg produktivitet, är mättad, men ändå fortsätter utbildningssystemet att producera infödda som är anpassade för sådana jobb. Obetydliga försök att svara på de sociala bekymren genom att ersätta utländska arbetare med inhemska har rönt föga framgång, eftersom de flesta infödda fortfarande siktar på bekväma arbeten i regimernas administrativa apparater, som i en aldrig tidigare skådad omfattning lever på gästarbetarnas arbete.

5. *Marginell*. Slutligen finns det en viktig region av världsmarknaden där den raka motsatsen gäller. Där gästarbetare fram till nu har förblivit strukturellt marginella som andel av arbetskraften. I denna region har en snabb övergång från jordbruks- till fullt utvecklade industrisamhällen följts av några av lägsta födelsetalen i världen, vilket har inneburit en given demografisk utmaning: hur ska en ekonomisk tillväxt bibehållas med en hela tiden allt äldre befolkning och krympande arbetskraft?

16 Martin Baldwin-Edwards har på ett skickligt sätt använt de begränsade data som finns tillgängliga och har givit den klaraste statistiska bilden av arbetsinvandring till Golfstaterna: "Labour Immigration and Labour Markets in the GCC Countries: National Patterns and Trends", Kuwait Programme on Development, Governance and Globalization in the Gulf States, London School of Economics, mars 2011.

17 Andrzej Kapiszewski, "Arab versus Asian Migration Workers in the GCC Countries", FN:s expertgruppsmöte om internationell migration och utveckling i arabvärlden, maj 2006.

18 Baldwin-Edwards, "Labour Immigration in the GCC Countries", s 40-41.

Om kapitalets logik lämnades åt sig själv skulle den peka i riktning mot att importera arbetare för att kompensera den inhemska nedgången. I anmärkningsvärt hög grad har Japan, Sydkorea och Taiwan motsatt sig detta. Efter Andra världskriget gav höga födelsetal och massiv inflyttning från landsbygden till städerna tillräckligt med arbetare för att åter bygga upp deras ekonomier, allra snabbast i Japan. Men när de japanska arbetsgivarna i början av 1970-talet föreslog att man skulle släppa in utländska arbetare för att hålla nere produktionskostnaderna, så mötte de hård kritik från fackföreningar och media och tystades snabbt ner av regeringen som vidtog andra åtgärder för att gynna tillväxten. Bland dessa fanns mekanisering, produktion utomlands, mobilisering av unga och kvinnliga arbetare och löneökningar – kännetecknen som senare skulle leda till att de kallades ”utvecklingsstater”. Deras framgång stärkte ett starkt samförstånd att det var möjligt med tillväxt utan att öppna dörrarna.¹⁹

Men i slutet av 1980-talet växte de livaktiga ekonomierna ifrån status quo, och Japan, Sydkorea och Taiwan fick se antalet illegala arbetare öka, samtidigt som arbetsgivarnas krav på billiga utlänningar ökade. Japan och Sydkorea aktade sig för att ådra sig de välkända oavsiktliga konsekvenserna av lagliga gästarbetare genom att införa små versioner i form av ”lärlings-” och ”trainee-”program som gjorde det möjligt för omkring 100.000 till 200.000 arbetare från Kina och Sydostasien att arbeta i upp till tre år för mindre än minimilönen, under täckmantel av ”överföring av teknik”. Mellanhänder tillämpar dessa scheman under ett lager av byråkrati med i typfallet hänsynslösa resultat. Japans program har kritiserats av USA och FN för att tillämpa tvångsarbete närbesläktat med slaveri.²⁰ I Sydkorea har sådana missförhållanden drabbats av hårdare kritik. Samstämmiga påtryckningar från civilsamhället om omfattande brott mot rättigheter tvingade i början av 2000-talet den sydkoreanska regeringen att övergå till ett formellt gästarbetarschema som syftade till att minska mellanhändernas roll och stoppa ökningen av illegala arbetare, som vid denna tidpunkt översteg antalet trainees. Det nya programmet tillåter 270.000 gästarbetare att komma in i landet under upp till fem år i vissa bestämda arbeten. I båda samhällena förhindras en utvidgning uppåt med hjälp av parallella anställningssystem för personer med blandat ursprung – i typfallet japansk-brasilianskt eller koreansk-kinesiskt – som arbetar i halvt yrkesutbildade jobb och i grova drag motsvarar gästarbetarna till antalet om än inte till rättigheter. Till skillnad från andra utlänningar har de större frihet på arbetsmarknaden och kan antingen förnya sina visum på obestämd tid eller ansöka om permanent uppehållstillstånd. Men det är en droppe i havet för ett land som Sydkorea med en arbetsstyrka på 25 miljoner, för att inte tala om Japan med en arbetsstyrka på 65 miljoner.

Taiwan inrättade ett formellt gästarbetarschema mycket tidigare, med början på 1990-talet, för att få utländska arbetare till tillverknings- och byggnadsarbeten. Programmet var tänkt som en tillfällig åtgärd tills dess teknologin kunde ersätta arbetare på dessa områden, men det utvidgades snart till andra sektorer, där omvårdnadssektorn har blivit den snabbast växande. Den inhemska arbetsmarknaden bevakas noga under tillämpningen av programmet, som för närvarande har omkring 475.000 deltagare. Regeringen tilldelar ett begränsat antal andelar till arbetsgivare i sektorer som bedöms vara i behov av utländska arbetare, konkurrensen om dessa är våldsam, precis som det också är för de licensierade mäklaragenturer som sköter matchningen mellan arbetare och jobb. Hotet om att förlora en mycket eftersökt möjlighet att anställa en utlänning och de avsevärda förskottsavgifterna till regeringen för varje invandrare – som återlämnas först när ett flygbolag har bekräftat att han eller hon är tillbaka i ursprungslandet – håller arbetsgivarna på vakt mot ”rymlingar” och håller nere antalet olagliga arbetare till ett beräknat antal av endast 20.000.²¹ Men om problemet med en

19 Kajita Takamichi, ”Nihon no Gaikokujin Rōdōsha Seisaku”, i Kajita Takamichi och Miyajima Takashi, red., *Kokusai kasuru Nihonshakai*, Tokyo 2002, s 15-44; David Chiavacci, *Japans neue Immigrationspolitik: Ostasiatisches Umfeld, ideelle Diversität und institutionelle Fragmentierung*, Wiesbaden 2011.

20 Se till exempel Jorge Bustamante, ”Report of the Special Rapporteur on the Human Rights of Migrants”, FN:s människorättsråd, sjuttonde mötet, 2011, s 10.

21 Yen-fen Tseng och Hong-zen Wang, ”Governing Migrant Workers at a Distance: Managing the Temporary Status of Guestworkers in Taiwan”, *International Migration*, vol 51, nr 4, 2011, s 1-19.

växande illegal befolkning har undvikits så har problemet med rotation inte gjort det. Dessa ”tillfälliga arbetare för permanenta arbeten” har fått se sin vistelse hela tiden förlängas, och diskussioner pågår nu om att öka den nuvarande gränsen på nio år till tolv.

Sammanfattningsvis, trots lång förväntad livslängd och födelsetal på bottennivå (Taiwan och Sydkorea tävlar oftast om sista platsen i världen) är gästarbetarnas bidrag till den totala arbetskraften minimal – 4% eller mindre – i alla dessa länder. Även om giftermålsinvandring uppmuntras alltmer så finns i inget av dem möjlighet för lågutbildade arbetare att bosätta sig eller förvandlas till konsumenter på dagordningen. Ett av svaren på den minskade tillgången på arbetare hemma har varit att lägga ut tillverkningsarbete på entreprenad i låglöneländer i Kina eller Sydostasien, där japanska företag historiskt har varit först. Robotisering, där Japan återigen har varit i förtruppen globalt, är ett annat. Men varken byggnadsarbeten eller tjänster lämpar sig med lätthet för sådana lösningar. De ostasiatiska länderna motvilja att införa några större gästarbetarprogram antyder att det finns en gräns för den strukturella analys som jag skisserade tidigare.

Sociala avgörande faktorer

Var går denna gräns? Dynamiken i förhållandet mellan arbetsgivare, stater, migranter och deras mellanhänder kan belysa en hel del av de avsedda och oavsiktliga resultaten av gästarbetarprogrammen över hela världen. Men den varierande omfattningen går bara att förklara med det som saknas i denna trio – nämligen de samhällsstrukturer där de har uppstått. Det klargörs av avvikelserna i Östasien, vars lärdom är att vi inte bara behöver klassificera gästarbetarprogrammen utan också systematisera de olika sorters samhällsorganismer där de har tagit form. De kärnindustriella, regionalt kompletterande, nationellt kompletterande, primära och marginella programmen motsvaras av något som kan kallas koloniala, bosättnings-, ursprungliga, rentier- och isolerade historiska inramningar. Det koloniala Sydafrika, bosättnings-, ursprungliga, rentierstaterna i Persiska viken, är i grunden helt olika samhällsordningar som är relativt självbeskrivande. Vilka är de två andra formerna? ”Ursprungliga” beskriver oftast sedan länge bebodda och tätbefolkade områden, och ”isolerade” samma sak men med avsevärt mer begränsat samarbete med sina grannar – i grund och botten skillnaden mellan Västeuropa och Östasien.

Det är inom ramen för dessa olika sorters samhällsorganismer som gästarbetarprogrammets roll och karaktär förhandlas fram, när respektive stater i varje zon förlikar motsättningarna mellan kapitalackumulationens och den nationella legitimitetens olika krav. Det koloniala Sydafrika, ett rasistiskt samhälle som grundades på institutionaliserat våld, kunde utveckla kärnan till skapandet av sitt välstånd med hjälp av ett ytterst skoningslöst och omedgörligt system som det har efterlämnat till dagens postkoloniala men fortfarande mycket ojämlika samhällsordning. Bosättnings-, ursprungliga, rentierstaterna i Persiska viken förstärktes av slavarbete och fick påfyllning av upprepade vågor av immigranter, och krävde bara tillfälliga invandrare som ett regionalt komplement. De länder i Västeuropa där staten hade koloniala områden, kunde klara sig med formella komplement till sin arbetskraft. Men där den saknade sådana reserver, i Tyskland och på andra ställen, krävdes omfattande insatser av gästarbetare, som motvilligt gavs allt större rättigheter först när demografiska fakta inte längre gick att ignorera. Tvärtom har diktaturerna vid Persiska viken, som sitter på enorma oljerikedomar och fruktar regional invandring som ett hot mot sin politiska överlevnad, till överväldigande delen utnyttjat gästarbetare från utanför regionen som det säkraste sättet att bygga upp moderna ekonomier och bibehålla sin makt genom att fördela intäkterna till sina skyddslingar bland medborgarna. I Fjärran östern, slutligen, hade kalla kriget sett till att de historiskt isolerade samhällena till stor del förblev sådana, och där har motståndet mot alla sorters utländska arbetare varit mycket större än i Europa. Där har utvecklingsstater till stor del fortsatt att förlita sig till lokala arbetskraftsreserver för de minst eftertraktade arbetena.

Om vi tittar på gästarbetarprogrammets övergripande historia, från Witwatersrand till Central

Valley, Abu Dhabi till Bayern, går det då att urskilja några allmänna utvecklingstrender? Minst två sticker ut. Av dessa är den första deras utvecklingsbana inom de ekonomier där de har uppträtt. De uppträdde först inom jordbruket, där importen av tillfälliga migrantarbetare är perfekt för arbetets säsongsvariationer, och gruvnäringen, där underjordsarbetet utgör en sluten arbetsmiljö som är lämplig för att bilda avskilda inhägnade områden. Redan innan staten skapade egentliga gästarbetarprogram var detta de två viktigaste områden för migrantarbete i det Andra riket, och det skulle komma att bilda grunden för de första större schemana i gruvorna i Rand och på farmarna i Kalifornien och Texas. Under ett andra skede flyttade deras tyngdpunkt till tillverkningsindustrin – speciellt i fabriker under Tysklands *Wirtschaftswunder*. I ett tredje skede tillämpades de främst inom tjänste- och bygnadssektorn, framförallt vid Persiska viken. Deras lokaliseringssmönster har således följt den kapitalistiska utvecklingens väg i världen, med Colin Clark och Jean Fourastiés ord, från primära till sekundära till tertiära sektorer. Denna rörelse har givetvis aldrig varit enhetlig. Idag omfattar de små gästarbetarschemana i Europa och Nordamerika – vanligtvis industrispecifika kvoter som delas upp i avancerade teknologier och enkla tjänster – också åtgärder för säsongarbete inom jordbruket. Icke desto mindre är det uppenbart att det sker en övergripande övergång upp för sektorstrappan.

En andra sorts förvandling som vi kan spåra i dessa scheman finns inneboende i dem alla. Det är en allmän tendens i dessa program som är utformade att utnyttja utlänningar under en period och sedan avskeda dem innan de kan slå rot i landet, men slutligen skapar det som de var ämnade att undvika: permanenta invandrarsamhällen. Av de skäl som vi har sett drabbas gästarbetarprogram alltid av läckor och överskott när familjer anländer, domstolar mildrar villkor, mellanhänder frodas och byråkrater veknar. Det är deras grundläggande motsättning och den har blivit allt svårare att tygla. Effekterna är också uppenbara i något som inte är ett gästarbetarprogram men har vissa likheter med det. Antalet migrantarbetare från landsbygden i Kina – omkring 250 miljoner – är idag större än alla migranter internationellt, oavsett sort, sammanlagt. Dessa arbetare korsar inga utländska gränser och är inte tvingade att återvända. Men *hukou*systemet för bostadsregistrering förbjuder dem att bosätta sig lagligt i de städer där de arbetar, och uppvisar mer än en likhet med gästarbetarscheman. Det har skapats av staten och har till funktion att tillhandahålla arbetare till företagen och samtidigt upprätthålla en juridisk skillnad mellan de som har relevanta rättigheter och de som saknar det, och gör att arbetsgivarna inte besväras av permanent anställda som skulle kunna organisera sig och ställa krav på dem, och de lokala regeringarna betungas heller inte av att behöva utsträcka de sociala förmåner som stadens invånare är berättigade till. Men precis som gästarbetarprogrammen syns det sprickor också i *hukou*systemet när medborgarrättsgrupper höjer kritiska röster och när de ideologiska svårigheterna att övervaka denna splittring av medborgarna ökar. Således kan inte heller det förhindra ett illegalt men ändå långvarigt boende, när arbete som var tänkt att vara begränsat blir på obestämd tid, och familjer utan tillåtelse samlas i de stora städernas periferi. Weber skulle inte ha blivit förvånad. Detta kan förefalla vara ödet för varje större arrangemang för att tillhandahålla tillfälliga arbetare, ett öde som kanske fångas allra mest kärnfullt i det franska ordspråket att ”det är bara det provisoriska som varar.”